

МАЪНАВИЙ ВА МАФКУРАВИЙ ТАҲДИДЛАРГА ҚАРШИ КУРАШНИНГ ИЖТИМОИЙ-ҲУҚУҚИЙ МЕХАНИЗМЛАРИ

Моҳира Хасановна Тошбекова

Тошкент вилояти педагогларни янги методикаларга ўргатиш миллий маркази
доцент в.б.

ЎзМУ профессори, Фалсафа фанлари доктори, О.Р.Мусаев тақризи асосида

АННОТАЦИЯ

Мазкур мақолада глобаллашув шароитида жаҳонда юз бераётган ихтилофлар, маънавий- мафкуравий таҳдидлар, информацион хуружлар, уларнинг жамият ва табиатга нисбатан таъсир кучи, шунингдек, уларга қарши курашишнинг Ўзбекистон шароитида ҳуқуқий асослари ҳамда замонавий механизмлари хусусида фикр юритилган.

***Калит сўзлар:** дин, диний бағрикенглик, глобаллашув, глобаллашув даври, мафкуравий таҳдидлар, маънавий хуружлар, мафкуравий полигон, таълим-тарбия, ҳуқуқий-замонавий механизмлар.*

СОЦИАЛЬНО-ПРАВОВЫЕ МЕХАНИЗМЫ БОРЬБЫ С ДУХОВНО- ИДЕОЛОГИЧЕСКИМИ УГРОЗАМИ

АННОТАЦИЯ:

В этой статье говорится о мировых конфликтах, духовно – идеологических нападках, информационных атаках, их воздействии на природу и общество в условиях глобализации, а также современный механизм и правовые основы борьбы против них в условиях Узбекистана.

***Ключевые слова:** религия, межэтническое согласие, глобальные, полигон глобальные, догматическая угроза, идеологическая угроза, «общественная культура, правовые и современные механизмы.*

SOCIO-LEGAL MECHANISMS OF STRUGGLING AGAINST SPIRITUAL AND IDEOLOGICAL THREATS

Resume:

This article discusses global conflicts, spiritual and ideological threats, information attacks, their impact on society and nature, as well as the legal foundations and modern mechanisms of their response in the context of globalization.

Key words: *religion, interethnic harmony, globalization, threat, dogmatic threat, public culture, legal and modern mechanisms.*

Кириш. Дунёда инсон онгига таъсир қилувчи бунёдкор ва бузғунчи ғояларнинг пайдо бўлиш, уларнинг таъсир даражасини ва мафкуравий бўшлиқнинг оқибатларини ўрганиш, мафкуравий таҳдидларни бартараф этиш механизмларини такомиллаштириш бўйича илмий тадқиқотлар олиб борилмоқда. Мафкуравий таҳдидларнинг ижтимоий хавфлилик даражасига баҳо бериш ва аҳоли турли қатламлари онгида мафкуравий иммунитетни шакллантиришнинг зарурлиги илмий асосланмоқда. Мафкуравий таҳдидларга қарши курашнинг янги моделларини яратиш бўйича чуқур илмий тадқиқотлар олиб боришга эҳтиёж ошмоқда.

- Мавзуга оид адабиётларнинг таҳлили (Literature review).

Марказий Осиёда мафкуравий таҳдидларни бартараф этишнинг ижтимоий-ҳуқуқий механизмлари ва қарши курашиш воситаларининг фалсафий жиҳатлари, маданиятлар тўқнашуви жараёнларининг ижтимоий жараёнларга таъсири, ижтимоий ҳаётдаги ўзгаришлар ва турли ғоявий таҳдидларни бартараф этиш йўллари аниқлашга қаратилган чуқур илмий тадқиқотлар олиб борилган. Қозоғистон олимлари А.Масалимова, Т.Габитов, А.Курманалиева¹ мафкуранинг жамият ижтимоий ҳаёти ва инсон маънавиятига таъсирининг баъзи элементлари

¹ Масалимова А. Культура и цивилизация, рекомендованного МОиН РК 2005 – 210 с.; Габитов Т. Казахская философия в контексте национальной идеи. – Алматы: Раритет, 2010 – 150 с.; Курманалиева А. Культура и цивилизация. Алматы, 2006 – 200 с

диний-ахлоқий, сиёсий-фалсафий таълимотлар нуқтаи назаридан асосланган. Тожикистонлик олимлар М.Динаршоев, М.Рахимов, Н.Махмадизода¹ ҳамда ҳинд файласуфи Шри Аурабиндолар Шарқ мутафаккирлари ижодидаги мафкура ва мафкуравий жараёнлар ҳақидаги ғояларни жамият ижтимоий ҳаётининг кўриниши деб баҳо берганлар.

Ўзбекистонда ғоявий таҳдидларни бартараф этиш ва унга қарши курашиш чора-тадбирларни белгилаш, мафкуравий хуружларни бартараф этишнинг ижтимоий-сиёсий механизмларини такомиллаштириш бўйича таклифлар Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг маъруза ва нутқлари²да, Олий мажлис депутатларига ва Ўзбекистон халқига йўллаган мурожаатномасида³, ва биринчи Президент Ислон Каримов асарларида⁴илгари сурилган.

- Тадқиқот методологияси (Research Methodology). Ижтимоий барқарорликни таъминлаш учун мафкуравий таҳдидларга қарши курашишнинг зарурлиги ҳақида барча даврларда илғор ғоялар илгари сурилган. Хусусан, «Авесто»⁵ муқаддас китобида ёшларнинг ахлоқий тарбиясида оиланинг масъулияти, қадимги Ҳиндистон⁶ ва Хитой⁷ манбаларида эзгу ғояларнинг жамият тараққиётига таъсири, ахлоқий тарбиянинг ёшлар мафкуравий иммунитетининг манбаи сифатидаги аҳамияти очиқ берилган. Юнон файласуфи Сенека⁸ ёшларнинг ахлоқий етуклиги, маънавий қиёфаси уларнинг ўз-ўзини англаши ва мақсадли фаолиятини ташкил этиш, жамиятнинг мафкуравий

¹ Динаршоев М. Плуралистическая философия Абу Бакра ар-Рази, 2013. – 220 с.; Рахимов М. Международное сотрудничество Узбекистана в контексте обеспечения стабильности и устойчивого развития в Центральной Азии. 2011. – 315 с.; Махмадизода Н. «Проявления религиозно-политического экстремизма в условиях развития таджикского общества и способы его предотвращение: философско-социальный анализ» на соискание учёной степени доктора философских наук по специальности 09.00.11 – Социальная философия. 2020. -105 с.

² Мирзиёев Ш.М. Қонун устуворлиги ва инсон манфаатларини таъминлаш – юрт тараққиёти ва халқ фаровонлигининг гарови. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганининг 24 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги номли маърузаси // <http://uza.uz>. 07.12.2016;

³ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 28 декабрдаги Олий Мажлисга Мурожаатномаси. (2018 йил 28 декабрь). Тошкент.: Ўзбекистон, 2019. – 76 б.

⁴ Каримов И.А. Юксак маънавият – энгилмас куч. – Тошкент.: Маънавият, 2008. – 173 б.

⁵ Авесто. А.Махкамов таржимаси. – Тошкент: Шарқ, 2001. – 590 б

⁶ Асмус Веды// История философии. – Москва: Наука, 1985. – 350 с.

⁷ Конфуцианство – Москва: Прогресс, 1995. – 278 с.

⁸ Сенека Нравственные письма Сенеки Луциллию. – Москва: АСТ, 2018. – 206 с.

тахдидбардошлигини таъминлаш омили эканлигини асослаган. Платоннинг «Диалоглар», «Давлат», Аристотелнинг «Жон ҳақида», «Ахлоқи кабир», «Поэтика», «Риторика» асарларида инсон дунёқарашининг шаклланишига оила, жамият, давлатнинг таъсири очиб берилган.¹

Шарқда Форобийнинг «Фозил одамлар шахри», «Бахт саодатга эришув тўғрисида», «Илмларнинг келиб чиқиши», «Ақл маънолари тўғрисида» каби асарларида жамият ва шахс муносабатлари ўз ифодасини топган. Берунийнинг «Қадимги халқлардан қолган ёдгорликлар», «Ҳиндистон», «Минералогия» асарларида миллий анъана ва қадриятларнинг шахс тарбиясига таъсири очиб берилган. Ибн Синонинг «Донишнома», Хай Ибн Яқзон ўғли асарларида билимнинг кучи ҳақидаги ғоялар илгари сурилган. Шунингдек, Низомулмулк² давлат ва жамият бошқарувининг, Алишер Навоий³ меҳнатсеварлик ва инсонпарварликнинг ёшлар ижтимоий онгининг шаклланишидаги ролига фалсафий баҳо берганлар.

- Таҳлил ва натижалар (Analysis and results). Ўзбекистонда ғоявий таҳдидларни бартараф этиш ва унга қарши курашиш чора-тадбирларни белгилаш, мафкуравий хуружларни бартараф этишнинг ижтимоий-сиёсий механизмларини такомиллаштириш бўйича таклифлар Ўзбекистон

Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг маъруза ва нутқларида, Олий мажлис депутатларига ва Ўзбекистон халқига йўллаган мурожаатномасида, ва биринчи Президент Ислам Каримов асарларида илгари сурилган. Файласуф, сиёсатшунос олимлар Б.Тўйчиев, Т.Алимардонов, Ў.Шакаров, Б.Тўйчиева, И.Эргашев, О.Муҳаммадиева, М.Хўжаев⁴ лар ижтимоий ҳаётда мафкуравий таҳдидлар «ижтимоий субъект» сифатида жамият, гуруҳ, шахсга қаратилишини, ижтимоий ҳаётда мафкуравий таҳдидларнинг

¹ Форобий Фозил одамлар шахри. – Тошкент: Абдулла Кодирий номидаги нашриёт. 1996. – 283 б.

² Низомулмулк Сиёсатнома. – Тошкент: Маънавият, 2016. – 380 б.

³ Навоий А. Хамса. 5 жилд – Тошкент: Шарқ, 2018. –1350 б.

⁴ Тўйчиев Б, Алимардонов Т, Шакаров Ў, Тўйчиева Б, Эргашев И, Муҳаммадиева О, Хўжаев М, Тўйчиев Б.Т. Миллий ғоя: Ўзбектонни ривожлантириш стратегияси – Тошкент.: Ilm-ziyo-zakovat, 2020. – 73 б.

содир бўлишини, Ўзбекистонни ривожлантириш стратегиясида миллий ғоянинг ролини очиб берганлар. И.Эргашев¹ миллий ғоя ва мафкуранинг моҳиятини чуқур англашнинг ёшлар ташаббускорлигини оширишга таъсирини, С.Отамуродов² миллий ғурур, миллий тилни билиш, уни асраш ва сақлашнинг аҳамиятини, И.С.Саифназаров³ оилада фарзандни диний-ахлоқий тарбиялашда мустақил фикрлашга ўргатишнинг ўрнини, З.Қодирова ёш авлод қалбида толерантлик туйғусини шакллантиришнинг ролини, А. Мухторов⁴ мафкуравий таҳдидлар ижтимоий-сиёсий фаолиятда, унинг мақсадларида, воситаларида, усулларида ва натижаларида рўёбга чиқариш жараёнини ифода этишини, Б.Очилова⁵ ёшлар тафаккурида мафкуравий ташаббускорликни оширишда катталар ибратининг ўрнини, А.Очилдиев⁶ ёшлар орасида миллатлараро тотувлик ва диний бағрикенгликни тарғиб қилишга эътибор қаратган. Сиёсий фанлар доктори, профессор Ш.И.Пахрутдинов ижтимоий-сиёсий ҳаётда жамият барқарорлигини таъминлаш механизми сифатида «таҳдидбардош жамият» моделини илгари сурган. Олимлар Ж.Туленов, З.Ғафуровлар, Х.Одилқориев Д.Раззоқовлар, С.Мамашокиров ҳамда Ш.Тоғаевлар⁷ илмий ишлари ва тадқиқотларида мафкуравий таҳдидлар, мафкуравий полигон, маданиятлар тўқнашувининг жамият тараққиётидаги ўрнини очиб берганлар. О.Мусаев «Миллий ғоя ва миллатлараро муносабатлар»⁸ ўқув қўлланмасида Ўзбекистонда ижтимоий-сиёсий барқарорликни таъминлашда миллатлараро муносабатларнинг роли, турли мафкураларнинг ва миллатлараро муносабатларнинг мамлакатлар ижтимоий-сиёсий ҳаётига, фуқаролар сиёсий маданияти ва жамият барқарорлигига таъсирини асослаган. Б.Бердиев ўз тадқиқот ишида «жамият барқарорлигини таъминлашда мафкуравий

¹ Эргашев И. Сиёсат фалсафаси. –Тошкент: Академия, 2004. –146 б.

² Отамуратов С. Глобаллашув ва миллат. – Тошкент: Янги аср авлоди, 2008. – 204 б

³ Соифназаров И. Маънавий барқарорлик ва сиёсий маданият. – Тошкент: Шарқ, 2001. –158 б

⁴ Мухторов А. Глобаллашув шароитида маънавий таҳдидларни бартараф этиш омиллари. –Тошкент: Маънавият, 2015. – 32 б.

⁵ Очилова Б. Экология ва дунёқараш – Тошкент: ТАФАККУР, 2013. – 70 б.

⁶ Очилдиев А. Миллатлараро муносабатлар ва толерантлик. –Тошкент: Тошкент ислом академияси, 2010. – 47 б.

⁷ Мамашокиров С., Тоғаев Ш. Эркин ва фаровон ҳаёт қурилишининг ғоявий-мафкуравий масалалари. –Тошкент: Маънавият, 2007. – 10 б.

⁸ Мусаев О.Р. Миллий ғоя ва миллатлараро муносабат. –Тошкент: Ilm-ziyo-zakovat 2021. –230 б.

профилактика мамлакатнинг бир тизимдан иккинчисига трансформациялашувида, халқнинг жипслигини таъминлайдиган, унинг дунёда глобаллашув жараёнларида юз берадиган ҳар қандай таҳликали ўзгаришларга бардошлилигини оширадиган омил – бу мафкура»¹ эканлигини таъкидлаган, мафкуравий жараёнлар ва мамлакат ижтимоий-сиёсий ҳаётининг баъзи жиҳатларини тадқиқ этган. Д.М.Маматқулов миллий мафкуранинг уч таркибий қисмини асослаган².

Олимларнинг мафкуравий жараёнларга оид қарашлари, Ўзбекистонда ижтимоий ҳаётда мафкуравий таҳдидбардошликни такомиллаштириш борасида кўплаб илмий изланишларининг таҳлили натижаларига кўра, ҳозирги кунгача мафкуравий таҳдидларни бартараф этишнинг ижтимоий-сиёсий механизмлари ва миллий ғоянинг диалектик алоқадорлиги етарлича тадқиқ этилмаганлиги, Ўзбекистонда ижтимоий ҳаётда мафкуравий таҳдидларни бартараф этишнинг ижтимоий-сиёсий механизмларини аниқлаш йўллари ўрганилмаганлиги ва мафкуравий таҳдидларга қарши курашишнинг самарали сиёсий воситалари таснифи батафсил аниқланмагани боис, ушбу диссертацияда Ўзбекистонда ижтимоий ҳаётда мафкуравий таҳдидларни бартараф этишнинг ижтимоий-сиёсий механизмларини аниқлаш, бу жараёнда миллий ғоя ролини янги концептуал ёндашув нуқтаи-назаридан тадқиқ этишга ва ҳозирги даврдаги аҳамиятини очиб беришга ҳаракат қилинган.

- Хулоса ва таклифлар (Conclusion/Recommendations). Интеллект муаммоси хориж психологиясида жуда кенг ўрганилган бўлиб, улар турлича назариялар, концепциялар, ёндашишлар, позициялар, йўналишларга асосланган ҳолда тадқиқ қилинган. Шу билан бирга, интеллектни ўлчаш мезонлари, критерийлари, тараққиёт кўрсаткичлари, ўзига хусусиятлари, тест яратиш ва ундан турли ёшдаги кишилар ақлий ривожини текширишда

¹Бердиев Б.О. Ўзбекистонда сиёсий модернизация жараёнларининг ўзига хос хусусиятлари. сиёсий. фан. бўйича фал. док. (PhD) ... дис. автореф. – Тошкент. 2019. –30 б.

² Маматқулов Д. Малака ошириш жараёнида умумтаълим мактаб раҳбарларининг мафкуравий компетентлигини ривожлантириш механизмларини такомиллаштириш. Пед. фан. бўйича фал. док. ... дис. – Тошкент: Педуниверситет, 2018. –143 б

фойдаланиш хилма-хил илмий назарий негизларга курилгандир. Хулоса ўрнида айтиш мумкинки, одамзотнинг моддий олами қанчалик мураккаб ёки серқирра бўлмасин, унинг маънавий олами ҳам шунчалик мураккаб ва ранг-барангдир. Дунёдаги ғоя ва мафкуралар, туйғу ва тушунчалар қадрият ва анъаналар, фалсафа ва қарашлар инсоннинг ички олами, унинг маънавий эҳтиёжлари ҳам ғоят жозибали, ақл бовар қилмайдиган даражада тез ўзгарувчан эканлигини кўрсатади. Бизнинг мамлакатимиз Шарқ ва Ғарб цивилизацияси туташадиган Марказий Осиё минтақасида жойлашгани учун бу ерда қадимдан турли давлатларнинг сиёсий кучлари манфаатларини бирлаштириб келган. Бугунги кунда бундай жараён глобаллашув ва ахборот асрида янгича шаклда намоён бўлмоқда. Воқелик шу даражадаки ахборот даврини ман этиш энг кучли давлатнинг ҳам қўлидан келмайдиган ишга айланди. Натижада, дунё халқларини тахликага солувчи «Ахборот уруши», «Психологик уруш» каби тушунчалар бу даврнинг асосий тушунчаларига айланиб қолди. Дунёнинг мафкуравий манзарасида иккита кучнинг ўзаро кураши аниқ кўзга ташланмоқда. Буларнинг биринчиси – тараққиёт сари интилаётган халқларнинг илғор мафкураси, иккинчиси эса, ана шу тараққиёт натижаларидан фойдаланиб, уларнинг йўлига ғов бўлишга уринаётган зарарли ва бузғунчи мафкуралар. Лекин дунё манзараси қанчалик мураккаб бўлмасин, унда бунёдкор ғояларнинг асрлар давомида инсониятга хос бўлиб келган соғлом ақл-идрокнинг устунлиги яққол кўриниб турибди. Бу эса, эзгулик охир оқибатда ғалаба қозонади, деган кўхна ҳақиқатни яна бир бор тасдиқлайди.

Шу боисдан дунёда гегемонлик қилишга уринаётган айрим давлатларнинг интернет ва бошқа тезкор воситалардан тарқатаётган мафкуравий хуружларга қарши курашишнинг бирдан бир йўли тарбиядир. Миллий тарбияни кучайтириш ва шу орқали ёшларимиз онгида оқ билан қорани, зарар билан фойдани, дўст билан душманнинг фарқига бора оладиган тафаккурни шакллантиришда оила, маҳалла, эл-юрт, устоз-мураббийлар олдида ўта муҳим вазифа кўндаланг бўлиб турибди. Бу тарбия заминидан ватанпарварлик, инсонпарварлик умумбашарий қадриятларга ҳурмат туйғуси юқори даражада туриши лозим.

АДАБИЁТЛАР

1. Масалимова А. Культура и цивилизация, рекомендованного МОиН РК 2005 – 210 с.; Габитов Т. Казахская философия в контексте национальной идеи. – Алматы: Раритет, 2010 – 150 с.; Курманалиева А. Культура и цивилизация. Алматы, 2006 – 200 с
2. Динаршоев М. Плюралистическая философия Абу Бакра ар-Рази, 2013. – 220 с. Аурабиндо Ш. Идеал человеческого единства. – Санкт-Петербург: Мирра, 1998 – 215 с.
3. Мирзиёев Ш.М. Қонун устуворлиги ва инсон манфаатларини таъминлаш – юрт тараққиёти ва халқ фаровонлигининг гарови. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганининг 24 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги номли маърузаси // <http://uza.uz>. 07.12.2016;
4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 28 декабрдаги Олий Мажлисга Мурожаатномаси. (2018 йил 28 декабрь). Тошкент.: Ўзбекистон, 2019. – 76 б.
5. Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч. – Тошкент.: Маънавият, 2008. – 173 б.
6. Авесто. А.Махкамов таржимаси. – Тошкент: Шарқ, 2001. – 590 б
7. Асмус Веды// История философии. – Москва: Наука, 1985. – 350 с.
8. Конфуцианство – Москва: Прогресс, 1995. – 278 с.
9. Сенека Нравственные письма Сенеки Луциллию. – Москва: АСТ, 2018. – 206 с.
- 10.Форобий Фозил одамлар шахри. – Тошкент: Абдулла Кодирий номидаги нашриёт. 1996. – 283 б.
11. Низомулқмулк Сиёсатнома. – Тошкент: Маънавият, 2016. – 380 б
12. Навоий А. Хамса. 5 жилд – Тошкент: Шарқ, 2018. –1350 б.

13. Мирзиёев Ш.М. Қонун устуворлиги ва инсон манфаатларини таъминлаш – юрт тараққиёти ва халқ фаровонлигининг гарови. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганининг 24 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги номли маърузаси // <http://uza.uz>. 07.12.2016;
14. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 28 декабрдаги Олий Мажлисга Мурожаатномаси. (2018 йил 28 декабрь). Тошкент.: Ўзбекистон, 2019. – 76 б.
15. Тўйчиев Б, Алимардонов Т, Шакаров Ў, Тўйчиева Б, Эргашев И, Муҳаммадиева О, Хўжаев М, Тўйчиев Б.Т. Миллий ғоя: Ўзбектонни ривожлантириш стратегияси – Тошкент.: Ilm-ziyo-zakovat, 2020. – 73 б.
16. Эргашев И. Сиёсат фалсафаси. – Тошкент: Академия, 2004. – 146 б.
17. Отамуратов С. Глобаллашув ва миллат. – Тошкент: Янги аср авлоди, 2008. – 204 б.
18. Соифназаров И. Маънавий баркамоллик ва сиёсий маданият. – Тошкент: Шарқ, 2001. – 158 б.
19. Қодирова З. ва бошқалар. Ёшлар ижтимоий фаоллиги ва толерантлигини юксалтиришнинг ижтимоий-фалсафий масалалари. – Тошкент: Фалсафа ва ҳуқуқ, 2006. – 220 б.
20. Очилова Б. Экология ва дунёқараш – Тошкент: ТАФАККУР, 2013. – 70 б.
21. Мусаев О.Р. Миллий ғоя ва миллатлараро муносабат. – Тошкент: Ilm-ziyo-zakovat 2021. – 230 б.
22. Бердиев Б.О. Ўзбекистонда сиёсий модернизация жараёнларининг ўзига хос хусусиятлари. сиёсий. фан. бўйича фал. док. (PhD) ... дис. автореф. – Тошкент. 2019. – 30 б.
23. Маматқулов Д. Малака ошириш жараёнида умумтаълим мактаб раҳбарларининг мафкуравий компетентлигини ривожлантириш механизмларини такомиллаштириш. Пед. фан. бўйича фал. док. ... дис. – Тошкент: Педуниверситет, 2018. – 143 б.